

АНАЛІТИЗМ І СИНТЕТИЗМ У ВИРАЖЕННІ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ВІДМІНКІВ У СУЧАСНІЙ НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Косицький Микола Миколайович,
асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються й досліджуються аналітичні й синтетичні відмінкові конструкції в сучасній новогрецькій мові. Утворення відмінкових аналітичних конструкцій відбувається переважно за допомогою службових слів, а саме прийменників. Також розглядається як аналітична конструкція артикль та іменник.

Ключові слова: *аналітизм, аналітична конструкція, синтетизм, прийменник, прийменникова конструкція, флексія, артикль.*

Предмет нашої статті становлять слова та конструкції, які є прикладами аналітичних та синтетичних конструкцій у новогрецькій мові. Відтак, **об'єктом** є сам процес утворення цих конструкцій та слів. Стаття має **на меті** розглянути функціонування та утворення в новогрецькій мові аналітичних і синтетичних конструкцій; яке смислове навантаження при цьому мають на собі прийменники; роль артикля у цих утвореннях. **Актуальність** дослідження полягає в тому, що це буде одне з небагатьох досліджень, присвячених проблематиці аналітичних та синтетичних конструкцій у новогрецькій мові.

Новогрецька мова успадкувала відмінкову систему від давньогрецької, яка у свою чергу унаслідувала її від індоєвропейської мовної системи. На відміну від новогрецької мови, давньогрецька налічувала спочатку сім, а в класичну добу п'ять відмінків. Індоєвропейська мова за даними вчених мала їх вісім, це були такі відмінки: називний, родовий, давальний, знахідний, інструментальний, відкладний, місцевий та кличний. Проте, з плином часу, кількість відмінків дедалі зменшувалася. Це відбувалося зокрема й через те, що на спільно індоєвропейському мовному етапі вже спостерігалася омонімія деяких відмінкових форм. Саме тому певні відмінки (зокрема, давальний) перебирають на себе функції інших відмінків (локатива), які з часом, просто, зникають. Так, можна припустити, що в ході свого розвитку індоєвропейські мови йдуть шляхом скорочення своїх флективних морфологічних форм. Цю теорію розвивав О. Есперсен, коли висловлював думку, що мова розвивається у напрямку від синтетизма до аналітизма, так звана теорія "регресу мови". Тобто, всі процеси в мові відбуваються з метою її спрощення у процесі комунікації. Хоча, нам відомі й інші випадки, коли з аналітичних форми утворювалися синтетичні, для прикладу – новогрецький майбутній час недоконого виду *θα παιδεύω* виник зі слосполучення *θέλω ἵνα παιδεύω*.

Саме з часу формулювання цієї теорії в багатьох працях, які були присвячені аналітизмові окремих мов або загальним питанням граматики аналітичної будови мови, мови отримують характеристику, яку загально можна звести до двох положень 1) для мов аналітичної будови важливим є чітко визначений порядок слів 2) у цих мовах (аналітичних) активно використовуються службові слова.

На думку видатного німецького лінгвіста Августа Шлейхера, мова у своєму історичному розвитку регресує, а зникнення відмінків і заміна їх на прийменники, свідчить про певну "деградацію" мови. Оскільки відмінкова система новогрецької мови "скоро-

тилася", відмінки, які залишилися, несуть на собі сильне смислове навантаження, поза-як, виконують не лише свою пряму функцію у вираженні відмінкового значення, а й мають значення відмінка, якого формально вже не існує у мові. Доцільно буде згадати тут висловлювання Петра Савича Кузнецова, який зазначав таке: "... слід вважати, що аналітичність мови більше розповсюджується на власні імена, внаслідок чого... в аналітичних мовах зовсім, чи майже відсутні відмінки" [Кузнецов 1954, 21].

Як зауважує французький дослідник А. Доза "Граматичні відношення можуть бути виражені трьома варіантами: 1) варіантом кінця слова (флексивні мови; змінна частина слова, яка позначає відношення і називається морфемою); 2) порядком слів, який сам по собі може виражати граматичні відношення; 3) за допомогою часток службових слів. Сучасні мови так само як і мертві, дають більш чи менш складну комбінацію цих трьох систем; проте перша з них в ході історичного розвитку втрачає свою актуальність" [Доза 1956, 232]

Процес зникнення відмінкових форм у мові відбувається досить просто. Зазвичай, це явище починається з того, що до відмінкових форм приєднуються для уточнення допоміжні слова (для конкретизації відношень, які виражають відмінки) у вигляді прийменників, що з часом стають сильнішими ніж самі відмінкові форми. В результаті цього другі поступово відпадають, і прийменники стають єдиними показниками цих відношень. Оскільки, ці прийменникові конструкції замінюють відмінкові відношення, то чи не слід їх вважати "аналітичними формами відмінювання"?

Грецька мова зберегла диференціацію іменників і прикметників (зі спільною системою відмінювання), роду, числа, відмінків та ін. Ознакою відмінків є закінчення, яке приєднується безпосередньо до основи слова, воно ж вказує й на число іменника. Хоча новогрецька мова є мовою синтетичною, наявність у ній артикля та прийменникових конструкцій свідчать на користь елементів аналітизму.

Граматична категорія відмінка в новогрецькій мові становить чотириграмемну категорію. Відмінкова система новогрецької мови представлена такими відмінками: *називний* (ονομαστική πτῶση), *родовий* (γενική πτῶση), *знахідний* (αιτιατική πτῶση), *кличний* (κλητική πτῶση). Нагадаємо, що первинною функцією знахідного відмінка, як центральної грамеми морфолого-синтаксичної категорії відмінка, є функція об'єкта дії. Знахідний відмінок виступає в реченні прямого додатка. Родовий відмінок у відмінковій системі новогрецької мови ми дозволимо собі назвати "напівцентральним" спираючись на дослідження видатних вітчизняних науковців Р.І. Вихованця і К.Г. Городенської [Вихованець 2004, 70]. Проте, щодо безпосередніх функцій цього відмінка існує невизначеність у поглядах вчених, адже він засвідчує суперечливі граматичні ознаки. Але основною ознакою, яку він виражає все ж таки є посесивність (приналежність) [Вихованець 2004, 71].

Категорію відмінка новогрецької мови можна віднести до словозмінних категорій, адже вона реалізується у формах того ж самого слова, яке представляє. Граматична категорія відмінків новогрецької мови утворює приватну опозицію, тобто, складові цієї категорії (у нашому випадку – відмінки) перетинаються один з одним.

Прийменник (πρόθεση) – це невідмінюване слово, що стоїть перед іменами або прислівниками і спільно з ними позначає місце, час, спосіб, кількість, причину тощо. Новогрецька мова налічує **три класи** прийменників:

Клас односладовий: με, σε, γα, ως, προς.

Клас двоскладовий: *κατά, μετά, παρά, αντί, (αντίς), αλό, χωρίς, δίχως.*

Клас трискладовий: *ίσαμε.*

Деякі з них вживані лише в синтаксичних конструкціях (*με, σε, για, ως, χωρίς, δίχως, ίσαμε*), деякі можуть бути компонентами складних слів, це переважно двоскладові іменники (*κατά, μετά, παρά, αντί, αλό προς*). У синтаксичних конструкціях, зазвичай, прийменники виступають зі знахідним відмінком. Проте, деякі з них *για, αλό* можуть вживтися з називним *αλο δῆμαρχος κλητήρας*, а деякі з родовим відмінком. Правда, другий випадок уже стосується застиглих усталених виразів, наприклад – *προς Θεού*. Зокрема, цікавою є форма давального відмінка (за граматичними показниками), яка присутня у новогрецькій мові – *τοίς μετρητοίς* – готівкою (при оплаті товару).

Але, в новогрецькій мові є багато прийменників, так званих застарілих, які збереглися з давньогрецької мови *επί, υπέρ* та інші. Вони вживаються переважно з родовим відмінком.

Деякі прислівники можуть набувати значення прийменників, поєднуючись із ними: *μέσα στη δεξαμενή; πίσω από τις γλάστρες; σύμφωνα με τη γνώμη σου.*

Проте, на нашу думку, слід розрізняти такі поняття, як "аналітична форма слова" та "аналітична будова мови". Адже, досить часто ці два поняття розглядаються в безпосередньому зв'язку, хоча насправді є різноплановими. Ідея "розчленування" чи "роз'єднання" чогось, лежить в основі поняття аналічності й вказує на вираження деяких значень слова не у складі цілісної одиниці, а поза її межами. Саме це наводить учених на думку об'єднати ці два поняття. Почасті, ці поняття використовуються як взаємодоповнюючі. Інакше кажучи, розвиток і розповсюдження так званих "аналітичних форм", зазвичай, розглядається як "аналітичність мови". Проте, цей погляд є хибним, адже мова є аналітичною лише тоді, коли відношення між словами у мовленнєвому потоці виражаються не за допомогою засобів самих слів (формами слова), а іншими засобами.

Отже можна зробити висновок, що в аналітичних мовах можуть бути відсутні зовсім або бути наявними у незначній кількості аналітичні форми. І навпаки, у синтетичних мовах можуть бути досить розвунутими аналітичні форми.

При виділенні аналітичного слова чи конструкції, зазвичай, відштовхуються від його подібності чи відмінності від інших утворень, які можна виокремити й визначити, як синтетичні. З цієї точки зору є важливим поняття так званого "тла", тобто, таке оточення чи форма слова/конструкції за якими ми могли би виокремити й визначити утворення, як "аналітичне".

Аналітичними конструкціями прийнято вважати об'єднання слів (двох або більше) службового й повнозначного, у яких службове слово самостійно чи разом із афіксом повнозначного слова виражає граматичне значення повнозначного слова, а відтак і всієї конструкції.

Прийменникові конструкції, як ми вже зазначали вище, за своїм значенням є певною мірою відповідниками відмінків. У ході історичного розвитку мови, вони "конкурують" із відмінками й частково або повністю (особливо в "аналітичних мовах") витісняють їх. Прийменники при цьому втрачають своє предметне значення й перетворюються у формальне вираження абстрактного синтаксичного зв'язку.

Проте, службове слово, яке наявне в аналітичній конструкції, за своєю граматичною функцією відповідає словозмінній (формоутворюючій) морфемі, тобто афік-

су. Отже, аналітична конструкція є формою відповідного повнозначного слова й входить у систему його словозміни, тобто, в так звану парадигму слова. Для утворення службового слова з повнозначного, характерною ознакою є акцентне ослаблення, яке відбувається в ході граматизації.

Нагадаємо, що під терміном "граматизація" або "десемантизація" [Аналитические... 1965, 12, 129] ми розуміємо послаблення лексичного значення одного з компонентів словосполучення з поступовим перетворенням його з лексично значущого (повнозначного) слова у напівслужбові чи службові, у яких домінує граматичне значення.

Однак, ми схильні підтримати думку В.М. Ярцевої, яка не вважає за доцільне ототожнювати прийменникові конструкції безпосередньо з відмінковими закінченнями. "Прийменник, – зазначає дослідниця, – виражає відношення між двома членами словосполучення й зовсім не належить якомусь із них. Він пов'язує два члени словосполучення між собою... й належить їм обом. Таким чином двоплановість відношення прийменника є його характерною рисою" [Ярцева 1965, 120]. Саме тому немає ніяких передшкід для того, щоб категорично відмовлятися від терміна "прийменникова відміна" по відношенню до прийменникових конструкцій аналітичного змісту, які входять до відмінкової системи й можуть виступати їхніми аналітичними еквівалентами. Так можна сміливо слідувати за англійськими граматистами, такими як Г. Кьорм, які говорять про "прийменниковий генетив" або ж "прийменниковий датив" (це стосується англійської мови). Відтак, чому ми не можемо говорити про "прийменниковий аблатив" чи "прийменниковий датив" у новогрецькій мові? [Аналитические... 1965, 52].

Аналітичний характер мають також конструкції – артикль плюс іменник, де артикль, як службове слово позначає граматичну категорію означеності/неозначеності іменника, а інколи при частковій або ж повній втраті флексії може виступати показником граматичних категорій роду, числа та відмінка. Для прикладу – іменник *ο καφές*. Єдиним показником відмінка в його парадигмі буде артикль, оскільки у родовому й знахідному він має однакові форми *του καφέ του καφέ*, а у множині це буде стосуватися називного та знахідного відмінків *οι καφέδες τους καφέδες*.

Ми вже зазначали вище, що різні прийменники можуть по різному бути "навантаженими". Так прийменник *σε* може мати чисто абстрактне значення *Μένω στο χωριό* (де?). Проте, також розрізняються значення локативності *Βάζω στο συρτάρι* (у що? куди?) й направленості *Πηγαίνω στο θέατρο* (куди?). Як бачимо, цей прийменник має різне значення й відтворює відмінки, які вже не представлені в мові.

Ці короткі приклади засвідчують нам про розвиток деяких аналітичних функцій прийменника, які замінили давні відмінкові відношення, що втратилися у мові з плином часу. Проте, це сталося без загальної зміни системи мови, синтаксичних відношень між відмінками й прийменників. Тому, будучи аналітичним за своєю формою, "прийменниковий відмінок" по змісту суттєво відрізняється від аналітичних конструкцій. У синтаксичному розумінні у ньому є форма іменника, а не прийменника, як це виглядає у випадку "прийменникового родового відмінка". Для прикладу – в англійській мові *the house of my father*- будинок мого батька або у французькій *la maison de mon pere*.

Подібно розвиваються "прийменникові конструкції з іншими відмінками. Відмінкова флексія у них послаблюється у своєму вихідному значенні й смислова диференціація переходить в основному на прийменник *πίσω από τα δένδρα* – за деревами (позаду дерев) або *πάνω από τα δένδρα* (над деревами). У цьому випадку різниця між

"прийменниковою конструкцією" й "прийменниковим відмінком" лише в тому, що відмінок може зберігатися в самостійному використанні, тобто без прийменника.

Завершуючи короткий огляд аналітизму й синтетизму у вираженні граматичних категорій відмінків у сучасній новогрецькій мові зазначимо, що розвиток аналітичних конструкцій представляє динамічний та цікавий процес, який вимагає процесуального розгляду мови в розрізі історії мови й опису його сучасного стану [Аналитические... 1965, 56]. З погляду теорії лінгвістики це є відмова від розподілу на синхронію та діахронію, а вивчення стану мови, як системи, що сама в цілому перебуває в русі. Лише глибокий і широкий огляд і розбір усіх граматизованих складних форм, які наявні у мові, може дати правильне і повне судження про систему мови.

На останок згадаємо вже вище згадану дослідницю Вікторію Миколаївну Ярцеву, котра задає питання: які термінологічні поняття краще протиставляти "флексивність і аналітичність" чи "синтетизм і аналітизм"? На перший погляд, – каже вона, – друге формулювання є більш логічним, але в такому випадку в синтетизм потрапили не лише процеси, які відбуваються з флексією, але й аглютинація і можливо ікорпорація. Саме тому дослідниця схильна до протиставлення термінів "флексивність" й "аналітичність".

Поява і розповсюдження у мові раніше не характерної й невживаної форми ще не свідчить про зміни у самій будові мови. Якщо, для прикладу, у мові синтетичній (неізолюцій), аналітичні форми слова не порушують загального принципу синтетизму, то мова не стає від цього аналітичною, адже, вона не змінює свою будову.

В статье рассматриваются и исследуются аналитические и синтетические надежные конструкции в современном новогреческом языке. Образование надежных аналитических конструкций осуществляется, главным образом, с помощью служебных слов, а именно предлогов. Также в статье рассматривается как аналитическая конструкция артикль и имя существительное.

Ключевые слова: аналитизм, аналитическая конструкция, синтетизм, предлог, предложная конструкция, флексия, артикль.

The article regards and analyzes analytical and synthetic pattern cases in the Modern Greek language. The formation of these analytical pattern cases is realized essentially by reserved words, namely by preposition. The article is also devoted to article and noun as analytical constructions.

Key words: analysis, analytical construction, synthesis, preposition, preposition construction, inflexion, article.

Література:

1. *Вихованець І.Р.* Теоретична морфологія української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська. – К.: Університетське вид-во "Пульсари", 2004. – 400с.
2. *Доза А.* История французского языка / А. Доза [Пер. с франц. Е.Н. Шор; ред. и предисл. М.С. Гуричевой]. – М.: Изд-во иностран. лит., 1956. – 471 с.
3. *Кузнецов П.С.* Морфологическая классификация языков: Материалы к курсам языкознания / П.С. Кузнецов [Под общ. ред. В.А. Звегинцева]. – М.: Изд. МГУ, 1954. – 34 с.
4. *Триандафіллідис М.А.* Мала граматика новогрецької мови / [Перекл. з новогрецьк. Н.Ф. Клименко та О.Д. Пономарів]. – Салоніки: Салоніцький ун-т ім. Аристотеля, 2003. – 262 с.
5. *Ярцева В.Н.* Историческая морфология английского языка / В.Н. Ярцева. – М.-Л.: Изд. Акад. Наук СССР, 1965. – 194 с.
6. *Аналитические конструкции в языках различных типов* / Академия Наук СССР. – М.-Л.: Наука, 1965. – 340 с.
7. *Енциклопедія: Українська мова.* – К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. – 833 с.
8. *Большой энциклопедический словарь:* Языкознание. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.